

К.Д. УШИНСЬКИЙ І А.С.МАКАРЕНКО ПРО ПІДГОТОВКУ ВЧИТЕЛЯ

У статті розкриті погляди видатних педагогів К.Д. Ушинського і А.С. Макаренка на педагогічну підготовку вчителів.

Ключові слова: педагогічна діяльність, педагогічна майстерність, педагогічна техніка, вимоги до вчителя, навчальний заклад, якості вчителя.

Актуальність даної роботи викликана тим, що в останні роки в діяльності ряду педагогічних вищих навчальних закладів України спостерігається зневажливе ставлення та недооцінка щодо психолого-педагогічної підготовки майбутніх учителів. Виявляється воно в тому, що значно зменшується кількість навчальних годин на вивчення циклу педагогічних дисциплін, з навчальних планів деяких університетів зникли такі необхідні для майбутнього вчителя навчальні дисципліни, як основи педагогічної майстерності, методика роботи класного керівника, відсутній курс сучасних інноваційних технологій тощо.

Такий стан щодо психолого-педагогічної підготовки майбутніх учителів викликає необхідність ще не один раз звернутися до класичних педагогічних поглядів видатних вітчизняних педагогів Костянтина Дмитровича Ушинського (1824 – 1870) і Антона Семеновича Макаренка (1888-1939). Погляди двох великих педагогів збігалися. Вони високо цінили роль вчителя в суспільстві, у вихованні дітей і молоді, і були переконані, що в освіті, навчанні і вихованні учнів педагог відіграє головну роль. Через те видатні педагоги ставили до вчителя великі вимоги.

Проблема підготовки сучасного вчителя – одна з найважливіших соціально-педагогічних проблем. Якщо розглядати педагогіку як науку, К.Д. Ушинський особливу увагу приділяв проблемі вчителя та системі його підготовки. Погляди з цього питання викладено ним у низці педагогічних праць: «Про користь педагогічної літератури», «Про народність в громадському вихованні», «Людина як предмет виховання», «Проект учительської семінарії», «Три елементи школи» тощо. Вимоги до педагогічної підготовки вчителів у його працях формувалися диференційовано щодо вчителів молодших і старших класів.

К.Д. Ушинський був незадоволений системою підготовки народних учителів у царській Росії. Навіть поняття у фаховому плані «народний вчитель» було відсутнє, нерідко вчителями в сільських школах працювали дяки, паламарі, відставні солдати, тобто люди, які не мали достатньої загальноосвітньої і педагогічної підготовки. У статті «Проект учительської семінарії» він накреслив цікавий і змістовний план створення в Росії вчительських семінарій у невеликих містах і навіть селах, вважаючи, що туди треба приймати насамперед молодь – вихідців із селян, які добре знають сільське життя і охоче готуватимуться до роботи в сільських школах. Попередній відбір семінаристів відбувається через навчання протягом кількох років у підготовчій учительській школі з наступним складанням іспиту. Вихованці, вже прийняті за екзаменом, повинні залишатися в семінарії три місяці і чекати остаточного зарахування, яке здійснює навчальна рада семінарії по кожному вихованцю окремо.

Головну діяльність учительської семінарії К.Д. Ушинський вбачав у практичних заняттях. З метою практичної підготовки майбутніх учителів він вперше запроваджує педагогічну практику для семінаристів. І на сучасному етапі системність підходу до професійної підготовки студентів передбачає єдність теоретичної і практичної підготовки, однак недостатньо розроблені методологічні та дидактичні основи питання єдності педагогічної теорії й практики.

Після закінчення семінарії випускники повинні пройти річне педагогічне стажування, і тільки після цього їм присвоюється звання вчителя. Випускники семінарії – стажисти повинні підтримувати зв'язки із своїми викладачами, з якими могли б порадитися в деяких педагогічних питаннях.

Педагог також висловлював пропозиції щодо створення в університетах педагогічних факультетів, де б готували викладачів педагогіки та вчителів для середніх шкіл. Для підвищення кваліфікації народних вчителів К.Д. Ушинський пропонував організувати при семінаріях вищі педагогічні курси, щорічні лекції з педагогіки і психології, він позитивно ставився до проведення вчительських з'їздів, зборів, нарад, він сам брав участь у роботі таких з'їздів, наприклад, у м. Сімферополі.

К.Д. Ушинський вважав за доцільне запровадити інститут класних ординарів, тобто таких старших учителів класу, які, викладаючи у своєму класі якнайбільше уроків, разом з тим стежили б за викладанням всіх інших предметів у класі, а також за успіхами учнів цього класу. По суті вчений запропонував ідею введення посади класного керівника.

В свій час А.С. Макаренко болісно переживав недосконалість науки про виховання людини, глибоко вірив у можливість створення такої «особливої науки» педагогіки, яка з найбільшою імовірністю допомагала б педагогам виховувати наперед задані моральні риси, повністю запобігаючи можливості педагогічного браку. Взяти участь у створенні нової педагогічної науки, не відірваної від життя, пов'язаної з ним, А.С. Макаренко вважав своїм відповідальним завданням, своїм правом.

У даний час більшість вищих навчальних закладів готують із студентів урокодавців, тобто носіїв визначеної суми знань, а не вчителя-професіонала, організатора навчально-виховного процесу. Видатні педагоги підкреслювали, що у вихованні все повинно ґрунтуватися на особистості вчителя. Всяка програма викладання, всякий метод виховання, хоч би яким він був добрим, не перейшовши в переконання вихователя, залишається мертвою буквою, що немає ніякої сили в дійсності. К.Д. Ушинський наголошував на тому, що вихователь «...ніколи не може бути сліпим виконавцем інструкції. Нема сумніву, що багато чого залежить від загального розпорядку в закладі. Але найголовніше завжди залежить від особи вихователя, що стоїть віч-на-віч з вихованцем: вплив особи вихователя на молоду душу становить ту виховну силу, якої не можна замінити ні підручниками, ні моральними сентенціями, ні системою покарань і заохочень... дух закладу... живе не в стінах, не на папері, а в характері більшості вихователів і звідти вже переходить у характер вихованців» [5].

Так і А.С. Макаренка глибоко цікавили проблеми формування ініціативно-творчого типу особистості вчителя, професійні й соціально значущі характеристики творчої працюючої вчителя. Педагог визначив основні напрями і шляхи підготовки майбутніх вчителів, які полягають передусім в організації характеру, вихованні поведінки, а потім в організації спеціальних знань і навичок. Щоб перетворити педагогіку в активну, цілеспрямовану науку, вчитель повинен бути сміливим, активно шукати кращі методи впливу на вихованців, уникати шаблонів.

У своїх роботах К.Д. Ушинський висловлює міцне переконання у тому, що однією з найважливіших якостей учителя є знання, але не тільки предмету, що викладається, а й спеціальні педагогічні знання і вміння. Звертається увага на те, що «знання і вміння викладати і впливати викладанням на розумовий і моральний розвиток дітей можуть бути прищеплені молодим людям, які й не мають особливих здібностей... вчитель молодших класів повинен не лише вміти викладати, а також мати характер, моральність і переконання, тому що його особа впливає більше на учнів, ніж наука, яку він викладає, вчитель повинен відзначитися енциклопедичними знаннями...» [5]. У різних своїх працях, а також у документах відомчого характеру К.Д. Ушинський підкреслює необхідність при підготовці вчителя провідного місця в навчальних планах надавати педагогіці, психології, фізіології і фаховим методикам. Отже, великий педагог ставить питання про широку психолого-педагогічну та методичну підготовку вчителя. На його думку, при вивченні предметів важливо сформулювати стійкі педагогічні переконання, які він вважає найголовнішим шляхом людського виховання.

Виділяючи якості вчителя, К.Д. Ушинський насамперед вимагав, щоб учитель не тільки був предметником, надавав знання, а він повинен бути вихователем: «У викладачеві середнього навчального закладу знання предмету далеко не є головним показником. Чи важко знати будь-який один предмет у межах гімназійного курсу? Чи важко знати три, чотири таких предметів, викладаючи їх тільки рік чи два? Але головне достоїнство гімназистського викладача полягає в тому, щоб він умів виховувати учнів своїм предметом» [5]. Схожі вимоги до вчителя ми зустрічаємо і в працях А.С. Макаренка, який неодноразово підкреслював, що педагог має володіти майстерністю, тобто знати виховний процес і вміти виховувати. Він вважав, що питання виховання, методика виховання не можна обмежувати питанням викладання, бо виховний процес відбувається не тільки в класі, а на кожному метрі нашої землі. Тому необхідно, щоб педагогіка опанувала засоби впливу, які були б універсальними і могутніми. Актуальною на сучасному етапі є думка педагога про те, що студентам вузів, де вони навчаються, необхідно давати не тільки освіту, але й виховувати їх, бо інакше ми можемо розраховувати тільки на їхній талант.

Аналіз педагогічних праць видатних педагогів показав, що вони закликали вчителів до глибокого й всебічного вивчення учнів, підкреслюючи тим самим положення: якщо педагогіка хоче виховувати учня у всіх аспектах, то вона повинна спочатку вивчити його у всіх аспектах.

Цінними для сучасної педагогіки є думки К.Д. Ушинського і А.С. Макаренка щодо проблем педагогічної майстерності. К.Д. Ушинський вимагав, щоб учитель був освіченим, знаючи свою справу, був завжди зацікавленим у вдосконаленні своїх знань і педагогічної майстерності. А.С. Макаренка дуже високо оцінював роль учителя в суспільстві, порівнюючи його з садівником, актором, називаючи «інженером дитячих душ», педагогічна майстерність, на його думку, це не особливе мистецтво, яке вимагає таланту, а спеціальність, якій треба вчитися. Педагогічний досвід і літературна спадщина А.С. Макаренка («Про мій досвід», «Деякі висновки з мого педагогічного досвіду», «Педагогічні погляди», «Педагогічна поема», «З досвіду роботи» тощо) є основою розв'язання проблем педагогічної майстерності і педагогічної техніки вчителя. Він неодноразово наголошує на необхідності оволодіння прийомами організації власної поведінки педагога та контролю за виявом своїх намірів, емоцій, внутрішніх почуттів. Дані вміння педагога означені таким поняттям як «педагогічна техніка», що концентрує в собі сукупність професійних умінь, які забезпечують гармонійну єдність внутрішнього світу особистості вчителя й доцільного зовнішнього його вираження. Характеризуючи майбутніх вчителів, А.С. Макаренко наголошував на тому, що вони мають бути організованими, підтягнутими, вольовими і стриманими, всебічно культурними, ввічливими, охайними. «Я повинен бути естетично виразним, – пише він, – тому я жодного разу не вийшов з неочищеними чобітьми або без пояса. Я теж повинен мати якийсь блиск, в міру сили та змоги, звичайно. Я теж повинен бути таким радісним, як колектив. Я ніколи не дозволяв собі мати сумне обличчя. Навіть коли в мене були неприємності, коли я хворий, я повинен уміти не виявляти цього перед дітьми» [4]. Як сидіти, стояти, як піднятися із-за

столу, як посміхнутись, підвищити голос, як подивитись – все надзвичайно важливе в роботі вчителя. Педагог повинен постійно працювати над собою, тренувати себе, відточувати свою ораторську майстерність, пізнавати себе в діяльності і взаємовідносинах. Авторитет педагога повинен базуватися на широкій ерудиції і моральній чистоті, гуманізмі і тактовності, щирості і доброзичливості, вмінні застосовувати до учнів найдоцільніші засоби педагогічного впливу.

У відомій праці «Про користь педагогічної літератури» К.Д. Ушинський значну увагу приділяє необхідності ґрунтовної педагогічної підготовки вчителів. Він не ставить питання про те, що кожний педагог-практик повинен бути вченим, але від кожного з них потрібно вимагати, щоб він якомога ближче був ознайомленим з предметом своєї педагогічної діяльності і найкращим засобом для цього є педагогічна література, вона «знайомить учителів з досвідом розумних і досвідчених педагогів і головне спрямовує нашу власну думку на такі предмети, які легко могли б випасти з нашої уваги». Учитель, за порадою педагога, виконує свою значну, відповідальну функцію, якщо він удосконалює не лише свої знання зі свого предмета, але й якщо він систематично підвищує свою педагогічну культуру і, передусім, оволодіває педагогічною теорією, він правильно підкреслює, що «педагогічні заходи і метод виховання досить різноманітні, і тільки ознайомлення з усією цією різноманітністю може врятувати вихователя від тієї однобічності, яка, як на щастя, іноді трапляється у педагогів-практиків, не знайомих з педагогічною літературою» [5].

Високо цінував ідеї та практичну діяльність К.Д. Ушинського А.С. Макаренко. Він чудово знав твори Костянтина Дмитровича, захоплювався ними. В своїх згадуваннях педагога і вихователі колонії ім. М. Горького, комуни ім. Ф.Е. Дзержинського відмічали, що Антон Семенович творчо використовував педагогічні принципи К.Д. Ушинського в своїй практиці навчально-виховної роботи.

У К.Д. Ушинського і А.С. Макаренка й сьогодні є чому вчитися педагогові сучасної української школи.

Отже, ми можемо виділити такі спільні вимоги до вчителя в поглядах К.Д. Ушинського і А.С. Макаренка, що не втратили своєї актуальності й в сучасній педагогічній підготовці студентів: вчитель – це високоосвічена людина, яка любить свою професію, постійно вдосконалює свою майстерність, має ґрунтовну практичну підготовку, педагогічний такт, гуманістично спрямована, володіє методикою навчання й виховання, є не лише хорошим викладачем, а й добрим вихователем; він повинен знати психологію дитини, вивчати і добре знати вихованців, бути обізнаним з новими основами педагогіки й будувати свою діяльність на передових досягненнях педагогічної теорії.

Ми вважаємо, що кожен з видатних педагогів – це генії свого часу, великі практики і далекоглядні люди.

Використані джерела

1. Бех І. К. Ушинський – основоположник наукової педагогіки // Пед. газета. – 2008. – № 5/6 (травень-червень). – С. 5.
2. Калита Н. К.Д. Ушинський про вчителя: до проблеми виховного ідеалу // Молодь і ринок. – 2008. – № 11. – С.149-154.
3. Макаренко А.С. Методика виховної роботи. – К.: Рад. школа, 1990. – 366 с.
4. Макаренко А.С. Твори: В 7 т. – К., 1954. – Т. 5.
5. Ушинський К.Д. Зібрання творів: У 11 т. – К., 1950. – Т. 5.

Nosovets N.

K. USHINSKIY AND A. MAKARENKO ABOUT PREPARATION OF TEACHER

In the articles are exposed views of K. Ushinskiy and A. Makarenko to pedagogical preparation of teachers.

Key words: *pedagogical activity, pedagogical trade, pedagogical technique, educational establishment, qualities of teacher.*

Стаття надійшла до редакції 19.09.2010